

Ville Strengell

**”Nälkää, sairautta ja kurjuutta kuvattuna Naarajärven
sotavankileirillä”**

Historian kandidaatintutkielma

23.4.2020

Jyväskylän yliopisto

Historian ja Etnologian laitos

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
1.1 Leirin perustaminen ja sen tehtävä	3
1.2 Tutkimuskysymykset	4
1.3 Leirin päälliköt	5
1.4 Katastrofi	5
1.5 Geneven sopimus 1929 ja muut sotavankien oikeuksia suojaavat sopimukset	7
1.7 Metodit	9
1.8 Aikaisempi tutkimus	11
2. Aineisto	13
2.1 Tutkimuseettiset seikat	14
3. Aineiston käsittely	16
Työnteossa:.....	16
Kuva 1	16
Kuva 2	17
Leirin johtoa ja henkilökuntaa:.....	18
Kuva 3	18
Kuva 4	19
Leirialuetta ja sotavankien asuinoloja:.....	20
Kuva 5	20
Kuva 6	21
Kuva 7	22
Sotavankien ruokailua	24
Kuva 8	24
Kuva 9	26
Sotavankeja:	28
Kuva 10	28
Kuva 11	29
Kuva 12	31
Kuva 13	33
Kuva 14	34
Kuva 15	35
Kuva 16	36
4. Tutkimustulokset ja johtopäätökset:.....	37
Lähdeluettelo:.....	40

1. Johdanto

1.1 Leirin perustaminen ja sen tehtävä

”...Ne eivät olleet enää ihmisiä sanan todellisessa merkityksessä, vaan ihmishaamuja, vailla elämäntahtoa.” Tällä sitaatilla on kenties hyvä aloittaa Naarajärven sotavankileiriä n:o 2 käsittelevä kandidaatintutkielma, sillä tämän sitaatin sanat ovat varmasti kuvanneet juuri sitä todellisuutta, jonka lauseen alkuperäinen sanoja, everstiluutnantti H. Honkanen näki tarkastusmatkalla vuoden 1942 alussa vankileiriolojen ollessa ankeimmillaan.

Tässä kandidaatintutkielmassa päämääränäni on tutkia Pieksämäellä, Etelä-Savossa sijainnutta Naarajärven sotavankien järjestelyleiriä n:o 2 siellä otettujen valokuvien perusteella. Tarkastelen sotavankien arkea, elämää ja heidän asuinolojaan valokuvien kautta ja selitän niitä taustakirjallisuuden avulla. Leiri perustettiin jatkosodan välittömän alkamisen jälkeen 4.7.1941 ja se toimi vuoteen 1944 asti, jonka jälkeen se jatkoi toimintaansa Naarajärven varavankilana vuodesta 1945 lähtien.¹ Naarajärven sotavankileiri oli mitoitettu 2 000 sotavangille.² Jatkosodan etenemisvaiheessa vuonna 1941 Suomi sai hyökkäysvaiheen aikana paljon odotettua enemmän sotavankeja. Kaikki saadut sotavangit kulkivat omille leireilleen järjestelyleirien kautta, joiden tehtävänä oli ottaa ylös sotavangin tiedot, luetteloida, kuulustella, erotella ja jaotella heidät eri leireille sotilasarvonsa, asemansa, poliittisen suuntauksensa ja kansallisuutensa mukaan.³

Järjestelyleireillä erotettiin heimokansalaisiin lukeutuvat suomensukuiset kansat, poliittiset vangit; esimerkiksi politrukit ja komissaarit, sekä upseerit ja miehistö sekä muut Suomelle myötämieliset vangit. Naarajärven sotavankileiri oli toinen järjestelyleireistä, jotka perustettiin sodan alkamisen jälkeen. Sotavankien järjestelyleiri n:o 1 perustettiin Nastolaan, Hämeeseen. Sotavankeja saatiin koko sodan aikana noin 65 000, joista ainakin 19 085 rekisteröityä sotavankia kuoli vankeudessa. On kuitenkin varsin todennäköistä, että kuolleita on muutamia tuhansia enemmän.

Sotavankien järjestelyleiri erottuu tavallisesta sotavankileiristä niin, että järjestelyleiri on jokaisen sotavangin ensimmäinen kohde vangitsemisen jälkeen, kun taas sotavankileirit ja niiden alaisuudessa olevat alaleirit ovat usein sotavangin loppusijoituspaikka. Leirille saapuneet sotavangit olivat usein jo heikossa kunnossa heidän armeijansa heikon muonituksen vuoksi. Todellisuudessa kuitenkin myös

¹ Westerlund, 2008, 48

² Haapanen, 2019, ”Sotavankileirit perustetaan”

³ Danielsbacka, 2016, 84

sotavankien järjestelyleireistä tuli myös pysyviä sotavankien sijoituspaikkoja, joista vankeja jaettiin työpisteisiin.⁴ Alaleireillä oli yleensä vain tiettyjä vankeja, kuten isovenäläisiä, poliittisia sotavankeja, suomensukuaisia tai upseereja, kuten erottelussa oltiin määrätty. Sotavankeja lähetettiin töihin myös maataloille, etenkin sadonkorjuuajanaan. Nämä sotavangit, jotka pääsivät töihin maataloille, saivat usein hyvää kohtelua ja työn raskautta vastaavaa ravintoa, joten maataloilla töissä olleet sotavangit useimmiten lihoivat ja olivat tyytyväisiä.

Naarajärvellä sotavankien olosuhteet kuvien ottamisen aikana ajoittuivat juurikin vuoden 1942 alkuun, jolloin Eduskunnassakin käytiin keskustelua sotavankien tilasta. Etenkin puolustusministeri Walden ilmaisi huolensa Naarajärven sotavankileirin ”ankeasta tilasta” kotijoukkojen esikunnan esikuntapäällikkö eversti Martolalle ja kotijoukkojen esikunnan sotavankipäällikkö Erkolle Päämajan huolen sotavankitilanteen johdosta 19.2.1942, jolloin Walden oli lukenut Puolustusvoimien ylilääkäri Eino Suolahden luovuttaman raportin Naarajärven sotavankileirin ankeasta tilasta.⁵

Sotavankileiri päätettiin perustaa Naarajärvelle juuri paikkakunnan keskeisen sijainnin vuoksi. Naarajärvi oli tuolloin Pieksämäen maalaiskunnan keskustaajama, joka taas oli Pieksämäen tuolloisen kauppalan välittömässä läheisyydessä. Pieksämäki on neljän rataosan risteysasemakaupunki, jossa risteävät Kouvolasta Iisalmeen johtava Savon rata, Pieksämäki-Jyväskylä-rata ja Pieksämäki-Joensuu-rata. Sotavankeja kuljettavat junat pysähtyivät Naarajärven pysäkillä. Rautateitse kuljetettiin miehistöä ja kalustoa rintamalle, sekä tuotiin evakuoitua väestöä, haavoittuneita rintamasotilaita ja sotavankeja sisämaahan. Strategisen sijaintinsa vuoksi myös Pieksämäki sai osansa pommituksista, ja pommituksien aikana muun muassa vanha asemaravintola tuhoutui. Naarajärven sotavankien järjestelyleiri oli merkitykseltään suuri, sillä sieltä vietiin työvoimaa aina Viipurista Pohjois-Pohjanmaalle saakka.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymyksiksi olen valinnut seuraavat kysymykset, joihin aion vastata aineistoni ja tutkimuskirjallisuuteni avulla: *Millaisena vankien elämä ja arki leirillä näyttäytyi valokuvien ja taustakirjallisuuden valossa?* sekä *Mitä otettujen valokuvien perusteella haluttiin näyttää?*

Hypoteesinani pidän sitä, että valokuvien ja taustakirjallisuuden valossa vankien elämä on todella kurjaa. Koska valokuvaaminen sotavankileirillä oli ankarasti kielletty, on mielenkiintoista selvittää, että mitä näillä otetuilla valokuvilla haluttiin näyttää. Koska valokuvaaminen leirillä oli kielletty, niin on hyvin todennäköistä, että niitä ei kuvattu muille näytettäväksi. Syitä valokuvien ottamiselle en voi

⁴ Danielsbacka, 2016, 84

⁵ Danielsbacka, 2016, 115

kuin arvailla, mutta uskon vahvasti, että leiriarkea on haluttu dokumentoida jotenkin. Valokuvia on otettu varmaankin vapaina hetkinä. Tutkimuskysymykseni saavat varmasti joistakin valokuvista paljon irti, ja on varmasti valokuvia, joita ei välttämättä saa tulkittua niin pitkälle.

1.3 Leirin päälliköt

Naarajärven sotavankileirin perustamiskäskyn yhteydessä vuonna 1941 leirin päälliköksi nimitettiin eversti Hans Kalm, joka oli virolaissyntyinen ja sen vuoksi myös venäjäntaitoinen. Kalm johti Naarajärven sotavankileirin rakennustöitä. Kalm tunnettiin myös Suomen sisällissodan aikana Pohjois-Hämeen I pataljoonan komentajana, joka Kalmin johdolla teloitti aseettomia punavankeja muun muassa Hennalan sotavankileirillä Lahdessa ja Harmoisten sairashuoneella Kuhmoisissa.⁶ Suomen sisällissodan jälkeen Kalm lähti vapaaehtoisena Viron vapaussotaan Pohjan poikien komentajana, ja hän yleni siellä everstiksi.

Jatkosodan alkaessa Kalm hakeutui vapaaehtoisesti Puolustusvoimien palvelukseen ja sai tehtäväkseen perustaa Naarajärvelle sotavankileirien järjestelyleiri n:o 2. Kalm toimi tehtävissään vain neljä kuukautta, jonka jälkeen hänet todettiin tehtäviinsä sopimattomaksi. Jatkosodan jälkeen Kalm pakeni rikossyytteitä Ruotsiin Naarajärvellä tapahtuneista rikoksista.⁷ Onkin merkittävää, että tehtävään valittiin bolshevismia vastustava ja venäläisiä kohtaan katkeroitunut henkilö, joka jo Suomen sisällissodassa oli tehnyt sotarikoksia. Kalmin jälkeen päällikön tehtäviä johti hetken aikaa majuri Hilemaa. Hilemaan jälkeen leirin päällikön tehtäviä valittiin hoitamaan everstiluutnantti August Alli, joka oli jo yli 70-vuotias ja terveydeltään heikko, eikä sen vuoksi voinut toimia tehtävissään pitkään. Leirin varapäällikkönä ollut kapteeni Kalle Vierto valittiin leirin päälliköksi everstiluutnantti Allin jälkeen vuoden 1942 alussa.⁸ Pahin kuolleisuuskatastrofi sotavankileireillä tapahtui K. Vierron ollessa leirin päällikkönä nälkätalvena 1942. K. Vierto toimi leirin päällikkönä ajalla 1.2.1942-8.5.1942. K. Vierron jälkeen leirin päällikkönä toimi noin vuoden ajan kapteeni A. Nurmi, jonka jälkeen leiriä johti muutaman kuukauden ajan majuri E. Pekkanen. Leirin viimeiseksi päälliköksi jäi lopulta everstiluutnantti A. Nystedt.

1.4 Katastrofi

Naarajärven sotavankileirin kuolleisuusluku on maamme suurin. Joukkohaudassa lepää 2 813 sotavankia, 15% kaikista Suomen vankileireillä menehtyneistä neuvostoliittolaisista sotavangeista.⁹ Yhteensä rekisteröityjä sotavankeja kuoli kaikkiaan 19 085, joten Naarajärven osuus on varsin

⁶ Danielsbacka, 2016, 84

⁷ Danielsbacka, 2016, 85

⁸ Danielsbacka, 2016, 84

⁹ Danielsbacka, 2016, 85

suuri.¹⁰ Joissakin dokumenteissa kuolleiden määräksi on ilmoitettu noin 22 000, mikä johtuu siitä, että yhden sotavangin kuolinsyyksi on merkitty useampi syy. Kuolleisuusprosentti Suomen sotavankileireillä oli 31%, mikä on korkea, mutta ei läheskään niin korkea kuin saksalaisilla tai neuvostoliittolaisilla sotavankileireillä. On kuitenkin otettava huomioon, että Neuvostoliitto ja Natsi-Saksa olivat totalitaarisia valtioita, joissa sotavangeilla ei ollut ihmisarvoa. Saksalaisilla itärintaman sotavankileireillä neuvostosotavankien kuolleisuusprosentti oli 30 ja 60 prosentin välillä¹¹, ja Neuvostoliiton sotavankileireillä saksalaisten kuolleisuus oli noin 35-45 prosenttia.¹² Suomen sotavankileireillä kuolleisuus oli siis jokseenkin saksalaisten ja neuvostoliittolaisten leirejä pienempi.

Tärkeämpää ja mielekkäämpää on verrata suomalaisten sotavankileirien kuolleisuutta demokraattisten maiden sotavankileireihin, päällimmäisenä britannialaisiin ja yhdysvaltalaisiin sotavankileireihin. Suomalaiset näkivät maansa demokraattisena, joten vertailu muihin demokraattisiin maihin on tärkeämpää.¹³ Britannialaisilla sotavankileireillä sotavankien kuolleisuus oli hyvin alhainen, 0,03 prosenttia. Yhdysvaltaisten sotavankileirien kuolleisuus taas oli 0,15 prosenttia.¹⁴ Kun verrataan Suomen kuolleisuusprosenttilukua yhdysvaltaisten ja britannialaisten leirien lukuihin, on suomalaisten leirien kuolleisuusluku hälyttävän korkea. Suomen korkeaan kuolleisuusprosenttiin vaikutti varsinkin elintarvikepula ja kylmä talvi, mutta olosuhteet eivät selitä kaikkea.

Myös pitkään jatkunut ”ryssäviha” saattoi edesauttaa suurta kuolleisuutta, sillä itsenäisyyden alkuajoista lähtien lietsottu venäläisviha oli kerrostunut koko kansaan ja auttoi näkemään venäläisen vihollisena. Jo Suomen sisällissodan aikana punavankien epäinhimillistäminen mahdollisti vankileirikatastrofin ja se myös auttoi valkoista, voittanutta osapuolta ottamaan psykologista etäisyyttä tapahtuneeseen.¹⁵ Itsenäisyyden alkuajoista rakennettu ja demonisoitu kuva venäläisistä moraalisesti arveluttavana, epärehellisenä ja julmana kansana edesauttoi sotavankien huonoa kohtelua myöhemmin vankileireillä. Toisaalta viholliskuvasta huolimatta venäläisvankien kanssakäymisen yhteydessä saatettiin huomata, että venäläiset ovat ihmisiä siinä missä hekin.¹⁶

Suomalaiset olivat lähteneet vuonna 1941 sotaan sillä oletuksella, että sota on lyhyt kesäsota, jonka aikana saadaan vallattua menetetty maa-alue takaisin, mistä huolimatta sota kuitenkin pitkittyi. Suomi saikin hyökkäysvaiheessa suuren määrän sotavankeja, koska Neuvostoliitto ei antanut sotilaidensa

¹⁰ Westerlund, 2009, 103

¹¹ Danielsbacka, 2016, 30

¹² Danielsbacka, 2016, 31

¹³ Danielsbacka, 2016, 4

¹⁴ Danielsbacka, 2016, 32

¹⁵ Danielsbacka, 2016, 22

¹⁶ Danielsbacka, 2016, 21

perääntyä. Tästä syystä jo ensimmäisenä sotasyksynä Suomella oli suuri määrä sotavankeja.¹⁷ 1941-1942 talvi oli poikkeuksellisen kylmä eikä Suomi ei ollut varautunut niin suureen sotavankimäärään, joten sotavankikuolleisuus talvena 1942 oli suurin kaikista sotavuosista.

Yleisimmät sotavankien kuolinsyyt olivat useimmiten heikkokuntoisuus jo leirille saapuessa ja liian vähällä ravinnolla teetetty raskas fyysinen työ. Myös suolistosairaudet ja hengitystieinfektiot olivat yleisiä kuolinsyitä.¹⁸ Suuret sotavankileirit ja työmaat olivat otollisia paikkoja kulkutautien leviämiseksi, joista pelätyin oli pilkkukuume. Ensimmäiset pilkkukuumeetapaukset raportoitiinkin Naarajärven sotavankileirillä 17. maaliskuuta 1942.¹⁹ Pilkkukuume levisi vaateain mukana, ja pilkkukuumetta torjuttiin saunottamalla sotavankien vaatteita ja saunottamalla myös sotavankeja. Saunassa täiden saivareet kuolivat. Heikoimmille sotavangeille saunottaminen saattoi olla kohtalokasta.²⁰ Katastrofista kertoo se, että ajanjaksolla 1.1.1942-30.6.1942 sotavankeja kuoli yhteensä 11 863.²¹

Sotavankien kuolemat vahvisti yleensä joko leirin lääkäri, neuvostoliittolainen sotavankeudessa oleva lääkäri, kenttälääkäri eli välskäri tai lääkintämies. Toisinaan myös suomalaiset lääkintämiehet vahvistivat sotavankien kuolemia, usein puutteellisilla taidoilla. Toisinaan kuoleman saattoi vahvistaa myös suomalainen vartija.

1.5 Geneven sopimus 1929 ja muut sotavankien oikeuksia suojaavat sopimukset

Toisen maailmansodan aikana oli olemassa sotavankeja suojaavia sopimuksia, jotka osa maista oli ratifioinut tai vahvistanut. Ratifiointi tarkoittaa esimerkiksi jonkin sopimuksen hyväksymistä tai sen saattamista voimaan. Sopimuksen vahvistaa ja saattaa voimaan joko maan parlamentti tai jokin muu lakia säätävä elin. Tärkeimpiä näistä olivat Haagin IV yleissopimus ja sen maasodan lakeja ja tapoja ohjesääntö vuodelta 1907 sekä Geneven sopimus vuodelta 1929. Sodan edetessä tietyistä säännöistä kuitenkin tingittiin. Suomi oli allekirjoittanut Geneven sopimuksen, muttei ratifioinut sitä, koska se oli ristiriidassa Suomen rikoslakien kanssa.²²

Sotavankileirien valvontavelvollisuus oli kotijoukkojen esikunnalla. Tämä tarkoitti sitä, että esikunta nimitti tehtävää toimittamaan sotavankitarkastajia, jotka seurasivat sotavankileirien oloja ja raportoivat niistä esikunnalle. Valvontavelvollisuutta toimittivat sotavankitarkastajat, jotka tekivät

¹⁷ Danielsbacka, 2016, 33

¹⁸ Westerlund, 2009, 106

¹⁹ Danielsbacka, 2016, 126

²⁰ Danielsbacka, 2016, 127

²¹ Pietola, 1987, 100

²² Danielsbacka, 2016, 24

tarkastusmatkoja sotavankileireille. Valvontaa alettiin suorittaa jo vuoden 1941 alkusyksystä. Suomen alue jaettiin helmikuussa 1942 kahteen piiriin, ja läntisen piirin sotavankitarkastajiksi nimettiin eversti M.H.A Spåre, ja itäisen piirin tarkastajaksi everstiluutnantti Claes Björklund. Eversti Spåre olikin aloittanut tehtävässään jo vuonna 1941 syksyllä.²³ Ensiksi sotavankitarkastajat toimivat kotijoukkojen esikunnan alaisuudessa, mutta he siirtyivät 20.5.1942 perustetun Päämajan sotavankitoimiston alaisuuteen. Päämajan järjestelyosaston alaisuuteen he siirtyivät heinäkuussa 1942 ja sotavankikomentajan alaisuuteen syyskuussa 1943.

Suomessa sotavankien etuja valvoi Suomen Punainen Risti. Sotavankileirit olivat velvollisia lähettämään jokaisesta sotavangista tehdyn sotavankikortin Suomen Punaisen Ristin sotavankitoimistoon, ja korttiin oli kirjattu sotavangin henkilötiedot ja tuntomerkit. Sotavankien henkilötietokortti ja tuntolevy määrättiin kirjoitettaviksi siinä leirissä, johon sotavanki ensimmäisenä saapui. Vangin saatua tuntolevyn, se seurasi häntä kaikkialle, ja sitä oli säilytettävä pusakan oikeassa rintataskussa.²⁴ Sotavankien henkilötietokortteja tehtiin kaksi kappaletta, joista toinen lähetettiin Suomen Punaisen Ristin sotavankitoimistoon, niillä tiedoilla varustettuna, joita se tarvitsi. Näin SPR:llä oli siis tiedot kaikista sotavangeista ja heidän olinpaikastaan, sekä siitä, että olivatko he terveinä vai haavoittuneina sairaaloissa.

Vaikka Neuvostoliitto oli sodan alussa ilmoittanutkin olleensa valmis noudattamaan Haagin IV sopimusta, käytäntö osoittautui toiseksi. Tämän seurauksena Suomikin katsoi, ettei se ole velvollinen noudattamaan sopimusta. Jatkosodan alussa Suomessa kuitenkin päätettiin, että vaikkei yleissopimus sitonutkaan Suomea, niin Suomi aikoo noudattaa sopimuksen tiettyjä kohtia, joista Päämaja ehdotti seuraavia: 1) Sotavangit olivat Suomen hallituksen – eivät niiden yksityisten henkilöiden tai joukko-osastojen, jotka ovat heidät vanginneet – vallassa. 2) Sotavankia oli kohdeltava inhimillisesti. 3) Sotavanki oli velvollinen ilmoittamaan nimensä ja arvonsa. Jos hän tästä kieltäytyi, voitiin häneltä evätä tiettyjä etuja. 4) Sotavanki sai pitää hallussaan yksityiset esineensä (ei tietenkään aseita). 5) Sotavankia voitiin käyttää työhön, joka vastaa hänen voimiaan ja kykyjään. Raskaaseen työhön käytettävälle vangeille tuli antaa työn laatua vastaava ravinto. 6) Sairastuneelle sotavangille oli annettava asianmukaista hoitoa. Lisäksi Haagin IV yleissopimus velvoitti Suomea vähintäänkin tapaoikeutena.²⁵ Näistä linjauksista huolimatta, sotavangeilla oli todella heikko asema, sillä Suomen hallitus pyrki siihen, että siviilien ja sotilaiden ruoka-annoksista ei tingitä, joten sotavankien asema oli luonnollisesti alin.²⁶ Geneven sopimus 1929 edellytti myös, että sotavangeille tarjotaan

²³ Danielsbacka, 2013, 69-70

²⁴ Pietola, 1987, 48

²⁵ Danielsbacka, 2016, 24

²⁶ Danielsbacka, 2016, 121

vangitsijamaan kenttäarmeijan muonaa vastaavat annoskoot. Tämä siis tarkoitti sitä, että sotavangeille olisi pitänyt antaa esimerkiksi ajanjaksolla (15.12.1941-14.4.1942) 2 961 kalorin ruoka-annos, joka todellisuudessa oli sotavangeilla vuoden 1941 määräyksen mukaan parhaimmillaankin vain 2 143 kaloria (B-annos työtätekeville).

Neuvostosotavangit olivat jo ennen leirille tulemistä heikossa kunnossa, sillä heidän saamansa ruoka puna-armeijassa oli enintään samalla tasolla kuin ruoka jota heille annettiin sotavankeutensa aikana Suomessa ja sen miehittämällä alueilla.²⁷ Työnantajat Suomessa kuitenkin vaativat suuria työpanoksia jo valmiiksi heikoilta sotavangeilta, mikä johti suureen kuolleisuuteen, koska työn raskautta vastaavaa ravintoa ei ollut mahdollista antaa. Lisäksi sotavankileireillä annettu ravinto oli liian heikkoa ja sitä oli liian vähän, unohtamatta sitä, että ruokaa jaettiin epätasaisesti ja se oli huonosti valmistettu, jotka aiheuttivat sen, että sotavangit saivat koko ajan liian vähän ravintoa. Ruokaa jaettiin myös palkkioina ahkerimmille, ja palkinnoksi annettu ruoka oli pois heikoimpien annoksista.

Sotavankien muona-annoksia yritettiin korottaa jo ennen kuolleisuuskatastrofia, mutta Päämajassa pyyntöön ei vastattu vielä kahteen vuoteen. Tätä perusteltiin muun muassa sillä, että sotavankien annoksia ei voida nostaa siviilien muona-annosten kustannuksella. Naarajärvellä sotavankeja varten rakennetut parakitkaan eivät olleet talviasuttavia, sillä ne oltiin rakennettu kiireessä. Aineistoani tarkastellessa, huomasin parakkirakennuksissa olevan savupiippuja, joten niissä oli jonkinlainen lämmitysjärjestelmä, todennäköisesti pieni kamiina. Parakeissa oli talvisin kylmä siitäkin huolimatta, joten alalavereille joutuneet nälkiintyneet ja sairaat vangit usein kuolivat sinne. Aineistoani tarkastellessa parakkien kattojen reunoista roikkuu massiivisen kokoisia jääpuikkoja, joten lämpövuoto on ollut todella suurta. Tämä tarkoittaa, että parakit eivät ole olleet talvellakaan lämpimiä.

1.7 Metodit

Pääasiallisina metodeinani käytän lähilukua sekä aion myös soveltaa tutkimuksessani visuaalista historiaa, joka ei itsessään ole metodi, vaan tutkimusnäkökulma. Lähiluku taas tarkoittaa lyhyesti sanottuna tutkimuskohteen yksityiskohtaista analyysia, joka sopii todella hyvin tutkimusaiheeni tutkimukseen. Lähiluku on yleisesti käytössä tekstilähteiden tutkimuksessa, mutta se sopii myös mediatekstien, valokuvien ja erilaisten ympäristöjen tutkimukseen.²⁸

Visuaalinen historia korostaa kuvien merkitystä sekä lähteinä että tekstistä riippumattomina objekteina ja artefakteina. Visuaalisen historian tukijat puoltavat kuvien ymmärtämistä niiden

²⁷ Danielsbacka, 2016, 86

²⁸ <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/lahiluku>

kuvallisuuden takaa mediana ja teksteistä itsenäisenä tekijänä, joka mukauttaa tapoja, joilla asioita nähdään ja miten ne muokkaavat hahmotusmalleja ja ilmaisevat tulkintoja, jotka järjestävät historiallisten subjektien esteettisen suhteen niiden sosiaaliseen ja poliittiseen todellisuuteen ja luovat omia todellisuuksia.²⁹ Etenkin saksalainen tutkija Gerhard Paul on visuaalisen historiakentän uranuurtaja.

1960-luvulta alkaen Euroopassa, etenkin ranskankielisissä maissa kiinnostuttiin valokuvista tutkimuksen kohteena tekstilähteiden sijaan, mitä hyödynnettiin etenkin vähemmistöjen tutkimisessa. Sitä kautta visuaalisuuden rooli etenkin kulttuurissa ymmärrettiin paremmin. Yhdysvalloissa ensimmäiset liikkeet kuvien tutkimiseen otettiin 1970-luvulla, missä tutkimus valokuvien kautta keskittyi etenkin vähemmistöihin ja muihin yhteiskunnan marginaaliryhmiin. Visuaalisuus keskittyi aluksi siis etenkin kulttuurintutkimukseen. 1980-luvulta lähtien suuntaus oli suosittu Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa. Kulttuurintutkimuksen ja visuaalisen kulttuurintutkimuksen tutkijat olivat kiinnostuneita kaikenlaisista visuaalisista materiaaleista ja valokuvien roolista yhteisöissä, ja he käyttivätkin laajasti kuvälähteitä. Visuaalinen lähestymistapa oli historiantutkimuksessa vaikuttava tutkimussuunta Euroopassa ja Amerikassa, joista se levisi Saksaan, missä se sai erityistä huomiota. Saksalaisessa historiantutkimuksessa valokuvien tärkeydestä/merkityksestä mentaalihistorialle ja arjen historialle olivat ekstensiivisiä, mikä johti visuaalisen historian käsitteen syntyyn.³⁰ Visuaalista käännettä voidaan käyttää myös taidehistorian tutkimisessa.

Pyrin korostamaan kandidaatintutkielmassani juurikin valitsimieni valokuvien merkitystä tekstistä riippumattomana lähteenä, mutta selitän valokuvia ja niissä tapahtuvia ilmiöitä taustakirjallisuuden avulla ja yritän tulkita valokuvia mahdollisimman pitkälle. Lähilukua aion metodina soveltaa niin, että tutkin sekä lähiluvun että visuaalisen käänteen avulla valitsemiani valokuvia, ja aion siten tarkastella, tulkita ja selittää kuvia, niissä tapahtuvia ilmiöitä ja tapahtumia taustakirjallisuutta käyttäen.

Valokuvat vaikuttavat ihmisiin jopa katsojan sitä itse tiedostamatta, ja tiettyihin tapahtumiin liitettyt kuvat ovat jättäneet jälkensä ihmisten mieliin. Tutkija Gerhard Paulin mukaan nykysotia käydään valokuvilla ja ne voivat vaikuttaa jopa sotien lopputuloksiin.³¹ Yksi tällainen sota, jota käytiin valokuvien oli Bosnian sota 1990-luvulla. Journalistien ottamia valokuvia käytettiin muun muassa

²⁹ ”Visual History (English version): Docupedia-zeitgeschichte: 2011. Docupedia.de. julkaistu 7.11. Luettu 2.5.2020

³⁰ Kleemola & Pitkänen, 2018, 11

³¹ Kleemola & Pitkänen, 2018, 8

todisteina sodan alkuvaiheessa suoritetuista sotarikoksista.³² Valokuvilla voitiin myös painostaa vastapuolta. Kuvia voidaan myös manipuloida jotakin tiettyä tarkoitusta varten. Manipuloinnin avulla valokuvista on voitu poistaa henkilöitä, kuten etenkin Neuvostoliitossa oli tapana tehdä, mikäli kuvissa esiintyvät henkilöt eivät olleet eduksi Neuvostoliitolle. Yksi kuuluisa Neuvostoliitossa tehty kuvamanipulaatio oli Lev Trotskin poistaminen samasta valokuvasta Leninin kanssa Stalinin valtaannousun jälkeen.

Kuvat voivat saavuttaa myös *ikonisen* aseman. Moni muistaa peruskoulun ja lukion oppikirjoista kuvan rautatiestä, joka johtaa Auschwitzin keskitysleirille sekä osa saattaa muistaa kuvan alastomasta ja kivuissaan olevasta napalmin polttamasta alastomasta työstä Vietnamin sotaan.³³ Valokuvat siten rakentavat menneisyyttä ja nykyisyyttä ja valokuvien ympärille syntyvät uusia merkityksiä.

Valokuvia on voitu käyttää myös oman ideologian edistämiseksi, mikä oli varsin yleistä kylmän sodan polarisoimassa maailmassa. Tämä näkyi hyvin saksalaisen historioitsijan Annette Vowinckelin tekstissä, joka tutki valokuvien toimijuutta 1900-luvulla, ja antoi Yhdysvaltojen ja Itä-Saksan valokuva-arkistojen kuvista esimerkkejä, kuinka omaa ideologiaa on edistetty valokuvien avulla. Valokuvissa esitettiin muun muassa kuinka Etelä-Vietnam hyötyi amerikkalaisten läsnäolosta muun muassa heidän mukanaan tulleiden ja heidän ylläpitämien koulujen ansiosta.³⁴ Tällä tavalla Vowinckel yritti todistaa sitä, kuinka valokuvia voidaan käyttää helposti yleisön manipulointiin. Valokuvilla on tästä syystä erityinen asema nykyisessä yhteiskunnassa, ja se on ymmärretty, kun maailma jatkaa visualisoitumistaan, ja ihmiset vaativat ja suosivat visuaalista tiedonsaantia. Valokuvat on myös historialle merkittävä aihe ja lähestymistapa historiaan, ja visuaalisella historialla tulee olemaan vielä tärkeä asema historiantutkimuksen kentällä.

1.8 Aikaisempi tutkimus

Tutkimusaiheeni ei ole helppo, ja se voi aiheuttaa jonkinlaisia pahennuksia valmistuessaan, sillä suomalaiset sotavankileirit ovat osa historiaamme, jota emme halua tiedostaa tai muistaa. Suomessa sotavangeja ja sotavankileirejä on tutkittu paljon, ja niihin perehtyneitä tutkijoita ovat etenkin Lars Westerlund ja Eino Pietola. Sotavangeista on tutkittu etenkin sotavankien kuolleisuutta

³² Todd, 2018, 64

³³ Kleemola & Pitkänen, 2018, 9

³⁴ Vowinckel, 2018, 31

ja eri sotavankileirien tehtäviä ja historiaa. Oma tutkimukseni ammentanee jotakin uutta jo kattavasti tutkitusta aiheesta, sillä sotavankileirien ja sotavankien tutkimukseen ei olla keskitytty valokuvien ja visuaalisen historian näkökulmasta. Valokuvia sotavangeista ja sotavankileireistä on kyllä käytetty ja sisällytetty teoksiin mukaan, kuten Antti Kujalan *Vankisurmiin* ja Pietolan teokseen *Sotavangit Suomessa 1941-1944*, mutta niillä ei ole ollut sen kummempaa funktiota. Vangit on näissä valokuvissa kuvattu usein työnteossa, työmatkoilla tai syömässä. Omassa aineistossani kuvataan myös vankeja työnteossa, ruokailussa, mutta myös majoitusparakkeja ja leirialuetta kuvattiin.

Erittäin merkittäväksi teoksiksi tutkimuskirjallisuudessa nousivat Eino Pietolan – *Sotavangit Suomessa 1941-1944* ja Mirikka Danielsbackan – *Sotavankikohtalot – Neuvostosotavangit Suomessa 1941-1944*. Pietolan dokumenttiteoksesta löytyi paljon tietoa sotavankileirien organisaatioista, leirien rakenteista sekä itse leireistä. Danielsbackan teos taas kuvasi sotavankien elämää, sotavankitilannetta ja sen kehittymistä sodan edetessä ja sotavankileirejä. Danielsbackan teoksessa käsiteltiin kattavasti myös Naarajärven sotavankileiriä, osittain sen merkittävyyden vuoksi ja myös sen suuren kuolleisuusluvun vuoksi. Kummassakin teoksessa esiintyi taulukoita ja kuvaajia sotavankien kuolleisuudesta eri ajanjaksoilla ja myös vertailua muiden maiden sotavankileirien kuolleisuusprosentteihin. Nämä seikat nostivat nämä kaksi teosta tärkeimmiksi taustoitusteoksiksi omaa tutkimustani ajatellen.

Pitkin 1900-lukua julkaistut tutkimukset ja kirjat Suomen sotavankileireistä ja sotavankien kohtelusta ovat herättäneet negatiivista huomiota julkisuudessa, mikä taas kertoo siitä, että aihe on vuosikymmenienkin jälkeen vaikea käsitellä. Etenkin vuonna 2003 Elina Sanan julkaisema *Luovutetut* -kirja aiheutti todella suurta mediakohua.³⁵ *Luovutetut* käsittelee jatkosodan aikana Saksaan luovutettuja juutalaisia. Juutalaisten luovuttamista natsi-Saksaan voitiin pitää suorana kuolemantuomiona luovutetuille. Syy kohulle oli siinä, että alun perin oltiin luultu, että Saksaan luovutettuja juutalaisia oli vain kahdeksan, kun taas todellisuudessa luovutettuja oli jopa 3000. Tämä taas liittyi Sanan vuonna 1979 tekemään paljastukseen, jolloin hän sai valtion tiedonjulkistamispalkinnon. Kohu syntyi nimenomaan siitä, että Sana oli kumonnut aiemman väitteen luovutettujen juutalaisten määrästä.³⁶

³⁵ Lindstedt, 2004, Agricola: Suomen Humanistiverkko

³⁶ Hietalahti, 2003, Keskipohjanmaa

2. Aineisto

Pääasiallisena aineistonani käytän Olli Ingervon valokuvakokoelmaa Naarajärven sotavankileiristä no: 2, joka on päätyntä hänen haltuunsa hänen isoisänsä kautta. Mielenkiintoista on myös se, että valokuvien ottaja Arvo Lehtovaara on aineiston haltijan kummisetä. Aineisto on siis yksityishenkilön kokoelma, mutta se on kuitenkin ollut esillä Naarajärvellä aikaisemmin vuonna 2004.³⁷ Vertauksen vuoksi esimerkiksi SA-kuvat ovat luvallisia ja kaikkien käytettävissä, kun taas oma aineistoni on yksityishenkilön kokoelma, minkä vuoksi sitä on käsiteltävä hienovaraisemmin. Valokuvat leiriltä on ottanut leirin lääkäri Arvo Lehtovaara, joka luovutti kuvat kapteeni Kalle Vierrolle, joka toimi leirin johtajana 1.2.1942-8.5.1942, pahimman kuolleisuuden ajalla.³⁸

On muistettava, että valokuvaus leirillä oli jyrkästi kielletty, minkä vuoksi valokuvissa ei myöskään esiinny mitään raskauttavaa. Tässä tapauksessa on hyvin todennäköistä, että Lehtovaara on saanut luvan kuvata leirillä, koska hän on myöhemmin luovuttanut valokuvat Vierrolle. Yritänkin saada jonkinlaisen vastauksen siihen kysymykseen, että mitä valokuvilla on haluttu näyttää sekä aion myös tutkia itse valokuvia ja selittää niitä taustakirjallisuuden avulla. Asian arkaluonteisuuden takia, ja kuvamateriaalin ollessa mahdollisesti graafista, on tärkeää käyttää harkintaa, mitä kuvia käsittelen tässä tutkimuksessa. Toisaalta kritiikin nimissä on käsiteltävä myös kuvia, joissa on jotain graafista, sillä ne näyttävät osaa vankileirien rankasta todellisuudesta, etenkin pahimpana kuolleisuusajana, jolloin haudankaivajat olivat töissä ympäri vuorokauden.³⁹ Omassa aineistossani ei graafista materiaalia kuitenkaan ole, mutta terve eettinen harkinta on silti tarpeen, koska aihe on edelleen arka.

Aineistoni on alun perin yksityishenkilön kokoelma, joka koostuu 53 mustavalkoisista kuvasta, joissa on valokuvattu niin vankeja, leirin henkilökuntaa ja johtoa kuin parakkirakennuksia. Osa kuvista esiintyy kaksi kertaa aineistossa, joko lisäkuvatekstillä tai ilman. Vangit on kuvattu valokuvissa niin muodostelmissa, marssituksissa, pienissä joukoissa kuin yksittäinkin. Leirin henkilökuntaa on kuvattu upseeristosta keittiöhenkilökuntaan.

Aion esittää käsittelemäni ja analysoitavaksi valitsemani valokuvat, joista olen ottanut puhelimitse kuvankaappaukset, jotka siirsin tiedostoina tietokoneelleni, sillä katsoin sen parhaaksi tavaksi saada aineistoni miellyttävästi esitettävään muotoon. Kukin valokuva kuuluu tiedostoon, joissa valokuvia on useampia. Analysoitavaksi aineistoksi olen valinnut 16 valokuvaa, jotta tutkimuksestani ei tulisi liian pitkä. Valokuvat vievät tässä tiedostossa reilusti yli puolet sivusta, joten tämän tutkimuksen

³⁷ Kääriäinen, 2004, Länsi-Savo

³⁸ Westerlund, 2008, 49

³⁹ Danielsbacka, 2016, 84-86

pituus johtuu myös siitä. Koen myös, että käsiteltäviä valokuvia täytyy olla vähintään kymmenen, jotta saisin tehtyä hyvän poikkileikkauksen suurehkosta aineistostani.

Olen valinnut nämä 16 kuvaa sen vuoksi, että ne antavat lukijalle hyvän poikkileikkauksen siitä, minkälaisia valokuvia aineistossani oli. Valitsin juuri nämä kuvat siksi, että ne näyttävät sotavankeja työnteossa, johon jokaisella sotavangilla oli velvollisuus. Valokuvissa näytetään myös sotavankien ruokailua ja heidän asuinolojaan. Valokuvissa esiintyy myös huonokuntoisia ja kuolleitakin vankeja. Käsittelemissäni kuvissa näkyy myös leirialuetta ja leirin johtoa ja henkilökuntaa, joilla oli olennainen asema leirillä. Koenkin, että näitä valokuvia käsittelemällä saan hyvän poikkileikkauksen aineistosta, sillä kaikki teemat jotka valitsemisani valokuvissa näkyvät, ovat olennaisia sotavankileiriolosuhteissa. Koska valokuvaaja Lehtovaara on luovuttanut valokuvat päällikkö Vierrolle, on valokuvaukseen ollut jonkinlainen lupa. Tämä antaakin sellaisen vaikutelman, että osa valokuvista voivat olla lavastettuja, ja että Lehtovaara on tehnyt tietoisia valintoja valitessaan valokuvauksen kohteita.

Aion esittää tulkintojani ja päätelmiäni valokuvista suoraan niiden alle tutkimuksen selkeyttämiseksi. Valokuvat olivat tähän tiedostoon liitettäessä varsin suurikokoisia, joten minun täytyi pienentää niitä saadakseni mahtumaan enemmän tekstiä valokuvien alle.

2.1 Tutkimuseettiset seikat

Koska käsittelemissäni valokuvissa esitetään ihmisiä, jotka voivat olla tunnistettavissa, on minun noudatettava historiantutkijan hyviä eettisiä tapoja. Aineistossani ei esiinny nälkiintyneitä sotavankeja graafisempaa materiaalia, joten minulla ei pitäisi olla kovin suurta huolta näiden kuvien tarkastelemisen eettisyydestä. Tästä huolimatta historiantutkijan on syytä punnita tutkimuseettisiä asioita tarkoin. Yksi hyvin tärkeä seikka, joka on tutkimuseettisesti otettava huomioon, on se, että aineistoni on yksityishenkilön kokoelma.

Koska jatkosodan päättymisestä tulee tätä kandidaatintutkielmaa kirjoitettaessa 76 vuotta, on edelleen mahdollista, että valokuvissa esiintyvät sotavangit voivat olla elossa, vaikka se onkin epätodennäköistä. Mutta koska mahdollisuus tähän on olemassa, minun on käytettävä tarkkaa harkintaa, sillä tutkielman tullessa julki, sotavangin omaiset, kuten lapsenlapset tai sitä nuoremmat sukupolvet voivat tunnistaa kuvassa olevan vangin. Kaikkia valokuvissa olevia sotavankeja ei olla kuitenkaan nimetty, joten tunnistusmahdollisuus jää pieneksi. Aineistossani kuitenkin on kuvattu yksitellen ainakin kaksi vankia, ja kuvatekstinä heidän kuviensa vieressä on todennäköisesti heidän sukunimensä. Eettisistä syistä en aio käsitellä näitä valokuvia nimien kanssa, ainoastaan arvioin sukunimen perusteella heidän kansallisuutensa.

Käsitlemilläni valokuvilla on kuitenkin suurta historiallista arvoa, joten minun tulee toisaalta lähdekritiikin nimissä käyttää ja käsitellä arkaluontoistakin materiaalia. Valokuvissa näytetään selkeästi nälkiintyneitä sotavankeja sekä nälkään nääntyneitäkin, mikä on ollut jokapäiväistä todellisuutta vankileireillä, joten niitä ei voida historian nimissä sivuuttaa. Suurin osa kuvista esittää kuitenkin vain sotavankeja, heidän arkeaan, leirin henkilökuntaa sekä rakennuksia ja leirin aluetta. Näistäkin valokuvista voi saada visuaalista käännettä ja lähilukua käyttämällä varsin paljon irti, mikä on tavoite, johon tässä tutkimuksessa pyrin.

Aineistossani on paljon valokuvia sekä vangeista arjessaan ja työssään, mutta kuvia on myös henkilökunnasta, joten aion myös käsitellä näitäkin kuvia. Osassa kuvista on suoraan kerrottu, että keitä kuvissa esiintyy, mutta esimerkiksi leirin henkilökunnan kuvastakin voidaan tutkimuskirjallisuudenkin perusteella päätellä jotakin, esimerkiksi jos tutkimuskirjallisuudesta ilmenee sotavankileirin henkilökunnan ohjeellinen vahvuus.

3. Aineiston käsittely

Työnteossa:

Kuva 1

Kuvassa sotavanki puutöissä, kuvattuna puukalikka kädessään. Taustalla kaksi parakkirakennusta, kenties kuva on otettu puuliiterin edustalla kuvan vasemmassa alareunassa olevien puiden perusteella. Väsyneen näköinen vanki hymyilee kameraan katsoessaan. Sotavangillaan on päässään puna-armeijan piippalakki (budionovka), ja päällään talvivaatteet. Vaikka piippalakki valmistettiin villasta, se piti huonosti lämpöä talvella. Tämä vanki on sen verran onnekas, että hänellä on paksut hansikkaat. Kansallisuus on vaikeasti pääteltävissä. Vangin kasvoista näkee, että hän on laihtunut. Sotavangit tekivät töitä kuusi päivää viikossa, ja ilmeisimmin sunnuntai oli lepopäivä.⁴⁰ Taustakirjallisuuteni yhteydessä tästä kuvasta näkee, että sotavankeja yritetään pitää työssä ja

⁴⁰ Pietola, 1987, 91

kiireisenä niin itse leirillä kuin työmaillakin. Työmailta ja sotavankikomppanioista aineistossani ei ole valokuvia, mutta sotavangit olivat velvollisia tekemään työtä, joka vastasi heidän kykyjään.⁴¹

Kuva 2

Kuvassa vanki keräämässä lankunpätkiä polttopuiksi. Taustalla valjastettu hevonen ja parakkirakennus. En tiedä johtuuko takin mallista, mutta vangin vatsa näyttää voimakkaasti pömpöttävän. Vatsan pömpötys voi johtua niin takin mallista, kuin lihomisesta tai turvotuksesta. Jos turvotus johtuu lihomisesta, on kyseinen vanki onnekas. Päässä on talvipäähine, hansikkaita ei ole. Jaloissaan sotavangilla on polviin asti ulottuvat saappaat. Vaikka vanki näyttää hymyilevän, se johtuu todennäköisesti siitä, että aurinko häikäisee. Auringonpaiste on helppo päätellä varjojen perusteella, sillä aurinko paistoi juuri siitä suunnasta, josta valokuva otettiin. Työ antoi sotavangeille jotain muuta ajateltavaa vankeuden lisäksi ja työtä tekevät saivatkin suurempia ruoka-annoksia. Kyseinen vanki

⁴¹ Danielsbacka, 2016, 24

voi olla onnekas saadessaan tehdä kevyttä työtä. Tämä vanki on nimetty sukunimellä, joka viittaa Karjalaan tai muuhun itäiseen Eurooppaan.

Leirin johtoa ja henkilökuntaa:

Kuva 3

Kuvassa esiintyvät vasemmalta oikealle lääkintäluutnantti Arvo Lehtovaara, leirin lääkäri. Keskellä luutnantti (Hjalmar) Jarva. Oikealla kirjoituspöydän ääressä leirin silloinen päällikkö kapteeni Kalle Vierto. Kapteeni Vierto toimi leirin päällikkönä 1.2.1942-8.5.1942. Vierron päällikkyyks siis ajoittui pahimman kuolleisuuden ajalle.⁴² Kuva on todennäköisesti otettu päällikön toimistossa. Upseerien

⁴² Westerlund, 2008, 48

taustalla seinällä on Neuvostoliiton kartta, josta näkyy kuvassa vain Venäjän Kaukoitä, Kamtshatkan niemimaa.

Aineistoni valokuvat on ottanut juurikin Arvo Lehtovaara, joka on myöhemmin luovuttanut valokuvat kapteeni Vierrolle, jonka jäämistöstä tämä kokoelma jäi hänen lapsenlapsensa Olli Ingervon haltuun.

Kuva 4

Kuvassa henkilökuntaa kuvattuna upseeriruokalassa. Paikka ilmenee kuvatekstistä. Pöydän ääressä istuu ainakin kaksi keittäjälottaa, valkotakkinen mies on mahdollisesti kanttiinin kassanhoitaja ja kenttäpukuiset vartiohenkilöstöä tai upseereja. Henkilökunta on kokoontunut (korvike)kahville etualalla olevien kahvikuppien perusteella. Taustalla nurkassa tiiliseinään muurattu kamiina, jollaisia

voidaan olettaa olevan myös parakeissa. Valkoisissa maljakoissa on kukkia henkilökunnan piristämiseksi.

Leirialuetta ja sotavankien asuinoloja:

Kuva 5

Kuva itse leiristä. Etualalla olevan tykkylumen peittämän männyn perusteella väitteet talven kylmyydestä ovat olleet totta. Kuvassa näkyy parakkirakennuksia, joiden kaikkien edessä näyttää olevan erillinen eteinen. Savupiiput erottuvat huonosti, mutta etummaisien parakin savupiipun pää näkyy. Kuvassa näkyvät ihmiset ovat vankeja. Parakit näyttävät kuvassa alkeellisilta varastorakennuksilta, joita ei olla tarkoitettu ihmisen asuttaviksi. Yhden parakin katolla on sotavanki, joka kenties on saanut tehtäväkseen kunnostaa kattoa. Sotavankia käytettiin siis hyvin monenlaisissa töissä leirillä, ja työ toi tekemistä tylsään ja kurjaan vankileiriin.

Kuva 6

Kuvassa on asuinparakkirakennus. Katon reunalla kuvattuja jääpuikkoja, joista pisimmät ulottuvat maahan asti, tai ainakin lumihankeen. Tämä kertoo suuresta lämpövuodosta, mikä tarkoittaa todennäköisesti sitä, että parakkirakennuksia ei ole eristetty eivätkä ne sen vuoksi olleet talviasuttavia. Parakit rakennettiin suuressa kiireessä leirin perustamiskäskyn jälkeen, minkä takia leiri ei voinut heti aloittaa toimintaansa.⁴³ Kamiinan tai muuratun lämpölähteen tuottama lämpö tuottaa siis todella paljon lämpöhävikkiä. Koska parakit olivat huonosti eristettyjä, niin lämpötilaero ylä- ja alapetien välillä oli tuntuva, mistä syystä terveemmät siirsivät sairaimmat ja heikoimmat vangit sänkyjen alalavereille, jolle nämä usein kuolivat.⁴⁴ Jääpuikot syntyvät siten, että kamiinan tuottama lämpö nousee ylös ja lämmittää parakin kattoa, sulattaen katolla olevan lumen, joka valuu vetenä

⁴³ Pietola, 1987, 21

⁴⁴ Danielsbacka, 2016, 59

parakin reunoille, ja jäätyy nopeasti kylmässä ilmassa jääpuikoiksi. Parakin ikkunat ja ulkoseinät ovat lumessa ja jäätyneet. Toisaalta parakin reunoille luotu lumikasa eristäisi lämpöä hieman ja siihen on voitu jopa pyrkiä, mutta kuvaa katsoessa näyttää siltä, että lumi on kertynyt siihen itse. Vangeilla ei ole ollut lämpimät oltavat, sillä talvi oli kuvanottohetkellä todella kylmä, joten kamiinaa on lämmitetty varmasti ympärivuorokautisesti. Talvisin vangit siis palelivat parakeissaan ja talven kylmyydestä kertoo myös taustalla olevat tykkylumiset männyt. Minua jäikin mietityttämään, että mitä tällä valokuvalla pyrittiin näyttämään; olivatko pisimmät jääpuikot juuri tässä parakissa vai oliko jääpuikkoja muissa parakeissa ollenkaan.

Kuva 7

Kuvassa vankeja ulkoilutetaan eli marssitetaan muodostelmassa. Vangit on kerätty neliriviin. Sotavankileirien ohjesääntöön annettiin 18.8.1941 pitkä yksityiskohtainen luettelo vartiomiesten tehtävistä. Tähän ohjesääntöön sisällytettiin myös määräys sotavankeja kohtaan. Sotavangin tuli tämän määräyksen mukaan olla tottelevainen, ahkera ja tarkkaavainen. Sotavangin tuli esiintyä reippaasti ja sotilaallisesti ja osoitettava kunnioitusta ja ehdotonta kuuliaisuutta vartijoita kohtaan.

Sotavangin oli myös pidettävä pukunsa ehjänä, olla pukeutuneena päiväsaikaan ja tervehdittävä esimiestä sotilaallisesti.⁴⁵ Sotavangeilta siis edellytettiin samanlaista sotilaallisuutta kuin armeijassa. Samaisessa määräyksessä oltiin vartiohenkilöstölle annettu ohje sotavankien marssittamisesta. ”Vankien on kuljettava jonomuodossa, etäisyydet ja välimatkat samoina, muuttumattomina. Jonojen väli korkeintaan yksi askel.⁴⁶ Valokuvassa esiintyvät vangit siis on marssitettu ohjeiden mukaisesti. Ihmettelen kuitenkin parakkien edessä olevia henkilöitä, ovatko hekin vankeja vai vartiohenkilöstöä? Ryhti voisi viitata vartijahenkilöstöön.

⁴⁵ Pietola, 1987, 103-104

⁴⁶ Pietola, 1987, 104

Sotavankien ruokailua

Kuva 8

Kuvassa meneillään muonanjako. Muona valmistettiin suurissa soppatykeissä, ja tässä muonanjakajana on valkotakkinen keittäjä. Muona oli sodan ensimmäisinä vuosina varsin aliarvoista ja ravintoköyhää, useimmiten varsinkin tarjottu liha oli pilaantunutta, jolloin siitä valmistettu ruoka aiheutti sairastumista ja tavattoman korkeita kuolleisuuslukuja.⁴⁷ Tutkimuskirjallisuudessani tuli ilmi se, että yleensä ruoka haettiin suoraan keittiöstä, mutta tässä ruokaa jaetaan kuitenkin suoraan soppatykeistä.⁴⁸ On siis mahdollista, että tämä kuva on otettu joltakin työmaalta, jossa ruokailu on järjestetty.

⁴⁷ Pietola, 1987, 90

⁴⁸ Danielsbacka, 2016, 59

Sotavankitarkastaja eversti M.H.A Spåre kertoi raportissaan n:o 7 (6.9.1941) sotavankien muonituksesta: ”Muonituksesta puhuessani en voi olla mainitsematta, että Kemiin on saatu tanskalaista tynnyrilihaa, joka oli niin pahasti haisevaa, ettei löyhkä edes 2 vuorokauden liottamisella siitä lähtenyt. Vartiomiehistömme on sen tähden kieltäytynyt syömästä siitä valmistettua ruokaa. Sotavankeja sitä vastoin nälkä on pakottanut syömään sitäkin.”⁴⁹ Sotavangit olivat Geneven sopimuksesta huolimatta viimeisinä prioriteettilistalla. Tärkeintä oli saada ruokaa kenttäarmeijalle sekä siviileille, joten tuolloin sotavankien muonituksesta oli pakko tinkiä.

Puolustusvoimien Pääesikunnan pääintendentti Verner Gustafsson ohjeisti syyskuussa 1941 sotavankien muonituksesta, että kaikenlaiset jäte-erät, jotka eivät kelpaa sotilasmuonitukseen, mutta ovat vielä käytettävissä sotavankien muonitukseen, on otettava huomioon vankien muonituksessa. Tämä ohjeistus johtikin siihen, että sotavangeille tarjottiin pahasti pilaantuneita hätäruokia, jotka pahimmillaan lisäsivät sairastavuutta. Kaksi tällaista hätäruokaa oli muun muassa sotavankimakkara ja sotavankijuusto, jotka valmistettiin ravinnontuotantoon kelpaamattomista osista. Sotavankijuustoon laitettiin muun muassa kuorittua maitoa ja Emmental-juuston kuoria. Sotavankimakkara valmistettiin syksyyn 1942 asti teurasjätteistä, kuten eläinten kohduista, pernoista, juoksutusmahoista ja sukupuolielimistä, kunnes niiden käyttö kiellettiin syksyllä 1942. Satakertaa, turpaa, utaretta ja pötsiä sai kuitenkin käyttää.⁵⁰ Makkaraan oli laitettu myös karkeaa luujauhoa kalsiumin lähteeksi. Tosiasiassa karkea luujauho repi vangin kurkkua ja haavoitti suolistoa, mistä saattoi seurata ankara ripuli. Nälkiintyneimmät vangit yrittivät myös hankkia lisäravintoa mistä tahansa, jopa erilaisista ihmisravinnoksi kelpaamattomista jätteistä.⁵¹

⁴⁹ Pietola, 1987, 90-91

⁵⁰ Vesterinen, 2015, 19

⁵¹ Danielsbacka, 2016, 59

Kuva 9

Kuvassa kolme sotavankia, joista etummainen syömässä. Päällä talvivarusteet, jotka ovat erilaiset jokaisella. Etummainen, ruokaileva vanki näyttää olevan melko tukevassa kunnossa. Näyttää siltä, että keskimmaisella kuvassa olevan vangin vatsa on turvonnut. Nämä vangit tuntuvat olevan ihan hyvässä kunnossa, mikä erikoista ottaen huomioon vuoden 1942 alun huonon muonatilanteen. Lieneekin mahdollista, että nämä vangit on valokuvattu hyvän kuntonsa vuoksi. Etummaisella, pakista syövällä vangilla on katse, joka näyttää tiedottomalta, mikä voi johtua esimerkiksi väsymyksestä.

Päämaja antoi ensimmäisen käskyn sotavankien muonituksesta vuonna 1941, jolloin asetettiin kaksi annosta, toinen työtä tekemättömille ja toinen työtä tekeville. Annokset olivat A-annos ja B-annos, joista jälkimmäinen annettiin työtä tekeville. A-annoksen ohjeellinen kilokalorimäärä oli 1 508

kilokaloria ja B-annoksen vastaava määrä oli 2 143 kilokaloria. Annoksiin kuuluivat peruselintarvikkeet eli leipä, peruna, ryynit ja jauhot. Lisäksi annettiin myös maitoa, lihaa, margariinia ja mausteita, sekä sokeria ja teetä.⁵² Nämä annokset todettiin pian käskyn jälkeen riittämättömiksi, minkä vuoksi sotavankeja kuoli liian ravintoköyhään ruokaan, joka ei riittänyt sotavangin vahvistamiseen, se vain ylläpiti sotavangin tilaa sellaisenaan. Toisinaan voita tai margariinia ei ollut, joten rasvan sijaan annettiin vangeille öljyä, joka laitettiin keiton sekaan.

Ravitsemustiede oli alana vielä nuori toisen maailmansodan alussa, mutta sekä suomalaisten että saksalaisten tiedossa oli selkeästi, että ihmisen tarvitsema ravintomäärä on riippuvainen ihmisen tekemästä työstä. Suomalaisilla oli selkeä kuva siitä, että kevyttä työtä tekevä nainen tarvitsee ravintoa päivässä noin 2000-2400 kilokaloria, 2600-3000 kilokalorin päiväannos kevyttä työtä tekevälle miehelle ja noin 5000 kilokalorin päiväannos raskasta metsätyötä tekevälle miehelle.⁵³

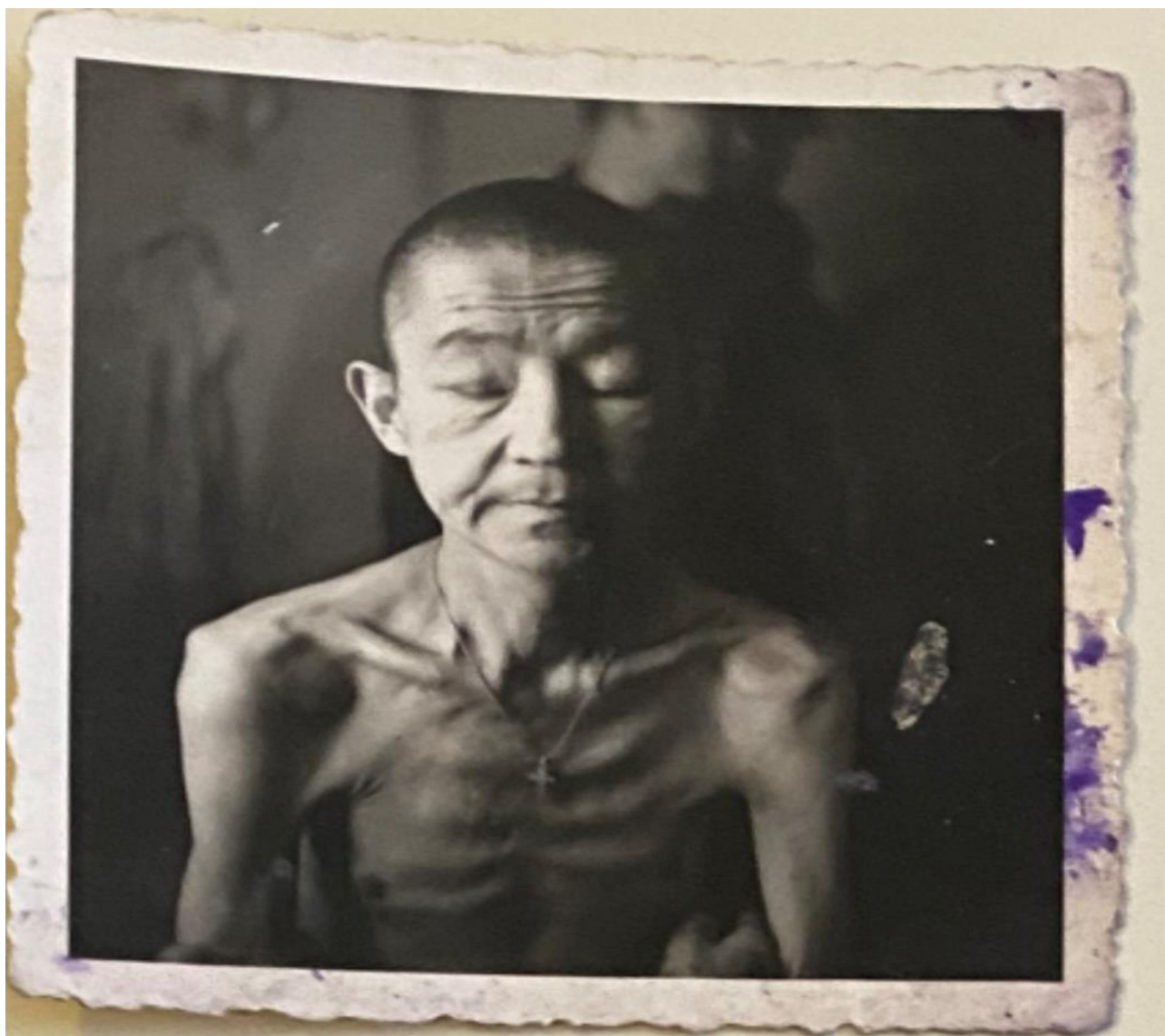
Geneven yleissopimuksen mukaan sotavangille piti antaa samankokoinen annos kuin vangitsijamaan kenttäarmeijan rivimiehille. Tästä tingittiin siitäkin syystä, että siviilien annosten kustannuksella ei voitu nostaa sotavankien muona-annoksia. Siviileillä toki oli mahdollisuus ostaa ruokaa mustasta kaupasta, mutta tätä mahdollisuutta ei ollut kaikilla siviileilläkään. Maatiloilla asuvilla oli mahdollista viljellä omaan käyttöön esimerkiksi juureksia, mutta kaupunkilaisilla ei sitä mahdollisuutta ollut. Mustasta kaupasta ostetut elintarvikkeet olivat myös pois säännöstellyistä elintarvikkeista.

⁵² Danielsbacka, 2016, 45

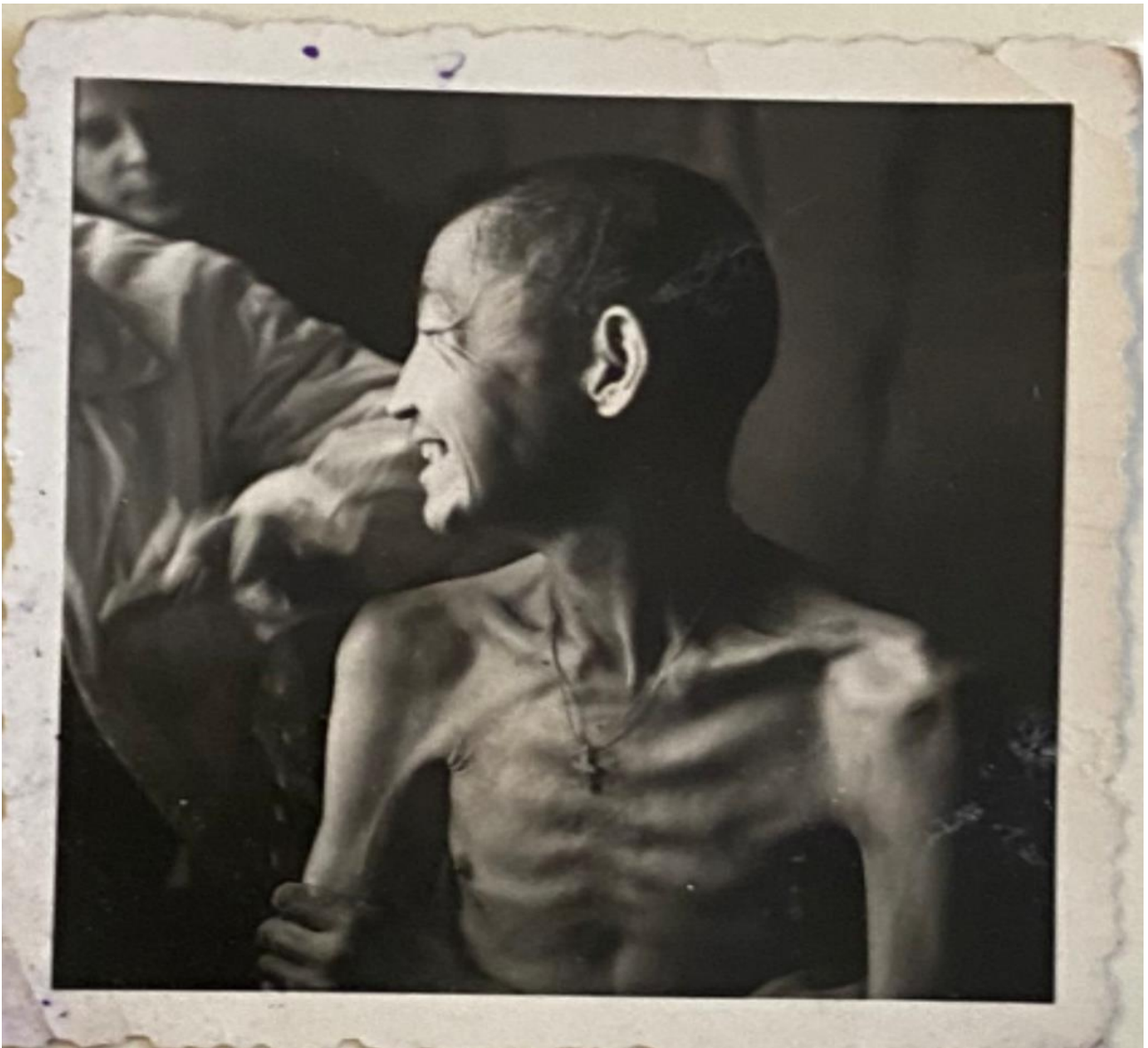
⁵³ Danielsbacka, 2016, 47

Sotavankeja:

Kuva 10

Kuva 11

Kuvatekstin mukaan saksalaisten Kiestingissä loppuun kuluttama sotavanki, joka on kansallisuudeltaan tataari, mikä sekin ilmenee kuvatekstistä. Saksalaisilla oli Suomen pohjoisosissa sotavankileirejä, joista jollakin kyseinen vanki on työskennellyt, ja myöhemmin vankienvaihdon yhteydessä tullut Suomeen. Sotavanki on apaattisen näköinen. Valokuvassa sotavanki katsoo kameraan päin, ja on hyvin kuihtuneen ja nääntyneen näköinen. Vangin solisluut ja olkaluut näkyvät ihon läpi, sekä kylkiluut. Vangilla on kaulassa risti, mikä on mielenkiintoista, sillä tataarit ovat useimmiten olleet islaminuskoisia sekä Neuvostoliitossa uskonto ja uskonnollinen kirjallisuus ja symbolit olivat kiellettyjä ankaran rangaistuksen uhalla. Tosin on olemassa myös pieni ryhmä ortodoksista uskoa tunnustavia tataareja, joten voi olla, että kyseinen vanki on ortodoksi. Toisaalta risti voi olla myös jonkinlainen suojelesine, jonka läheiset ovat antaneet vangille tämän lähtiessä sotaan takeena siitä, että hän palaa turvassa kotiin. Kuvatekstiin oli kirjattu myös sotavangin

kuolinvuosi, joskin vuosiluvun viimeistä lukua ei aineistossani näkynyt. Kuvatekstissä luki, että vanki kuoli pian valokuvan ottamisen jälkeen. Taustalla vasemmalla seinällä näkyvä juliste voisi olla lääketieteellinen opetusjuliste, joten on mahdollista että valokuva on otettu lääkärin korsiin tai sairasparakissa.

Toisessa kuvassa on sama tataarivanki, mutta kuvaa varten sotavanki on kääntänyt päänsä. Vanki pitelee kuvassa omalla kädellään olkavarresta kiinni ja näyttää hymyilevän. Kuvassa sotavangin laihuus näkyy paremmin, ja sotavanki on silminnähden kuihtunut. Näлкään nääntyminen alkaa siitä, että ihmisen keho on jo kuluttanut kaikki rasvavarastot, jonka jälkeen keho alkaa käyttää lihaksia energianlähteenä⁵⁴, mistä johtuu myös se, että tässä kuvassa tataarin käsivarret olivat olemattoman paksuiset ja luut erottuvat ihon läpi. Taustalla ylävasemmalla erottuvat jonkun ihmisen kasvot.

⁵⁴ Danielsbacka, 2016, 44

Kuva 12

Vankien hautausta, kaksi sotavankia kantaa jonossa paareilla kuollutta sotavankia haudattavaksi leirin hautausmaalle. Tämän kuvan kuvatekstinä oli ”Pilkkukuume riehuu sotavankileirillä”. Kuva on otettu vuoden 1942 pilkkukuume-epidemian aikana, jonka ensimmäiset tapaukset havaittiin Naarajärvellä 17. maaliskuuta. Olosuhteet leirillä olivat varsin otolliset pilkkukuumeelle, joka levisi vaatetäiden välityksellä huonoissa hygieniaoiloissa. Pilkkukuume ei levinnyt pisaratartuntana, vaan se levisi vaatetäin mukana. Pilkkukuumeen kuolleisuus ei kuitenkaan ollut kovin korkea nälkiintyneidenkään vankien keskuudessa, sillä osa heistä oli mahdollisesti sairastanut taudin lapsena ja siten saanut osittaisen suojan tautia vastaan.⁵⁵ Koko maassa varmistettuja pilkkukuumetapauksia oli yhteensä 741, joista 105 kuoli (14%). On täysin mahdollista, että tapauksia on ollut enemmänkin,

⁵⁵ Danielsbacka, 2016 , 126

sillä vain varmat tapaukset merkittiin pilkkukuumepotilaiksi. Kuitenkin tutkimuskirjallisuutta tarkastellessani kävi ilmi, että pilkkukuume ei koitunut suuren vankimäärän kohtaloksi, mihin kiinnitinkin paljon huomiota, koska se oli ristiriidassa kuvan kuvatekstin kanssa.

Pilkkukuume-epidemia ei verottanut monen sotavangin henkeä, mihin syynä voi olla se, että suurin osa sotavangeista on sairastanut taudin lapsena ja siten saanut vastustuskyvyn sille. Kuitenkin vain varmat tapaukset merkittiin pilkkukuumepotilaiksi, joten on mahdollista, että pilkkukuumeeseen sairastuneita koko maassa oli reilusti enemmän kuin 741.

Yksi ja todennäköisin mahdollisuus on myös se, että pilkkukuumeeksi kutsuttiin myös muita kuumetauteja ja hengitystieinfektioita, joita esiintyi myös siviilien keskuudessa, minkä vuoksi kuvatekstissä mainittiin pilkkukuumeen riehuvan sotavankileirillä. Muutkin tartuntataudit levisivät helposti huonojen hygieniaolojen vuoksi.

Kuva 13

Kaksi sotavankia katsoo kameraan, sotavangit ovat todennäköisesti venäläisiä tai muita itäslaaveja. Asetelma on mielenkiintoinen, kuva on otettu alhaalta päin. Ilmeet ovat apaattiset ja toivottomat. Palelemisesta merkinä pystyyn nostetut takinkaulukset. Päähineet ohuen näköiset. Vasemmanpuoleisella vangilla taitaa näkyä jopa kasvoluut, mikä on merkki nääntymisestä. Kuten aiemmin mainitsin, apatia voi olla oire nääntymisestä, koska keho alentaa muita elintoimintoja, joka näyttäytyy apatiana ja väsymyksenä.

Kuva 14

Kuvassa sotavankeja muodostelmassa, mahdollisesti heitä ollaan marssittamassa. Kuvassa etummaisena olevat ovat kuihtuneen näköisiä. Kuvassa keskellä ja etummaisena oleva vanki on silminnähdyn kylmissään, jonka näkee useista päähineistä sekä pystyyn nostetuista manttelin kauluksista. Vanki näyttää sairaalta ja nälkiintyneeltä. Takana vasemmalla olevan vangin kasvot näkyvät huonosti. Hänellä on päällään talvimantteli ja pipo. Hänestä näkyy kuitenkin, että hän on kylmissään ja apaattinen. Manttelin kaulukset on nostettu pystyyn suojaamaan kaulaa. Oikealla olevalla vangilla myös talvimantteli ja päähine, joka näyttää hupulta. Vanki on kuvassa huonovointisen näköinen ja välttää kameraan katsomista. Apatia on yksi merkki nääntymisestä. Nälkiintyessään ihmisen keho alkaa hidastaa joitakin elintoimintoja, kuten sydämen ja maksan

toimintaa, joista seuraa väsymystä, mikä voi ilmentyä apatiaa.⁵⁶ On siis täysin mahdollista ja jopa todennäköistä, että kuvassa olevat sotavangit ovat tekemässä hidasta kuolemaa. Jo valmiiksi rintamalta huonoista oloista tuodut vangit kärsivät entisestään suurella sotavankileirillä, jossa taudit ja nälkä ovat läsnä aina. Näyttääkin siis siltä, että heidän arkensa muuttui sotaakin kurjemmaksi arjeksi sotavankileirillä, jossa he odottavat hidasta kuolemaa.

Kuva 15

Kuvassa sotavankeja rivissä, joista kaksi etummaista laihtuneita ja apaattisia. Vasemmanpuolimmaisesta vangin silmiä häikäisee aurinko, tai sitten hän ei muuten jaksa pitää silmiään auki. Päässään hänellä on jonkinlainen karvainen lakki, joka muistuttaa turbaania. Oikeanpuolimmainen vanki katsoo kameraan myöskin niin, että aurinko häikäisee hänen silmiään.

⁵⁶ Danielsbacka, 2016, 44

Hänellä on päässään normaali karvalakki, jonka lipat on laskettu alas. Oikeanpuolimmainen itäslaavin näköinen. Vasemmanpuolimmainen on niin laihtunut, etten osaa oikeastaan sanoa hänen kansallisuudestaan mitään. Oikeanpuolimmaisella vangilla on päällään pitkä mantteli. Vasemmanpuolimmaisien vangin vaatetusta ei varjojen takia oikein pysty erottamaan. Kaikkien vankien ilmeet kasvoilla ovat tiedottoman ja toivottoman näköisiä, mikä kertoo siitä, että vangit voivat olla nälkiintymässä, vaikka nälkähöistä ei olekaan silmännähtävissä olevia merkkejä.

Kuva 16

Kuvassa laihtuneen näköinen sotavangi katsoo kameraan piikkilanka-aidan läpi. Päässä on työmiehenlakki, joka ei peitä korvia. Kuva on todennäköisesti otettu vankileirialueen reunalta, sillä vankileiriä reunusti piikkilanka-aita, joka esti sotavankien karkausyritykset. Sotavangin ilme on apaattinen ja toivoton ja hän pitää käsiään manttelinsa taskussa. Mantteli näyttää vangin päällä liian suurelta. Kasvoluut erottuvat. Vangin takana näkyy parakkirakennuksia. Ilme on toivoton ja

apaattinen, mikä on suoraan yhdistettävissä vuoden 1942 tilanteeseen varsinkin suurilla sotavankileireillä. Taustalla olevan parakkirakennuksen katolla on vanki töissä.

4. Tutkimustulokset ja johtopäätökset:

Aineistoni oli melko laaja, ja olenkin sitä joutunut reilusti karsimaan, jotta tutkimuksestani ei tulisi liian pitkä. Tutkimukseni perusta olisi kuitenkin horjunut, mikäli aineisto olisi ollut liian pieni, koska koko tutkimukseni perustuu sille, että saan hyvän poikkileikkauksen aineistosta. Sain käsittelemästäni aineistosta hyvin materiaalia irti. Yleisesti ottaen aineisto yhdessä tutkimuskirjallisuuden kanssa vastaa tutkimuskysymyksiini varsin hyvin, etenkin ensimmäiseen. Aineistoa tulkitessani on selkeää, että valokuvista näkyi sotavankien epätoivo ja tukalat olot. Lähes kaikissa valokuvissa vangit näyttivät sairailta, apaattisilta, nälkiintyneiltä ja toivottomilta, joita he varmasti olivatkin. Sairaus, nälkä ja heikkous olivat merkittyinä suurten vankileirien eniten henkiä verottaneisiin syihin.⁵⁷ Vaikka aineistossani sotavankien parakkien sisäpuolta ei kuvattukaan, näkyi jo ulkoa otetuista kuvista, että parakit eivät olleet tarkoitettu pysyvään asumiskäyttöön, jo pelkän lämpövuodon vuoksi.

Naarajärven sotavankileirillä, kuten muillakin suurilla vankileireillä olot olivat jo syksystä 1941 tukalat, ja vuoden vaihtuessa oli tilanne jo paha. Sotavankeja tappoivat liian vähällä ja huonolla ravinnolla teetetty työ, joka kulutti sotavangit loppuun niin, että sotavanki saattoi vain romahtaa kävellessään, eikä enää siitä toennut. Toisaalta kevyt, helppo työ saattoi tuoda sotavangille jotain muuta ajateltavaa, mikä saattoi helpottaa vankeusaikaa. Kevyttykin työ nimittäin oikeutti suurempaan ruoka-annokseen, mutta sodan alkukuukausina työtä tekevienkin B-annos (2 143 kilokaloria) oli aivan liian pieni. Myös hengitystieinfektiot ja suolistosairaudet koituivat monen sotavangin kohtaloksi nälkäsairauksien ohella. Nämä seikat ilmenevät myös Lars Westerlundin teoksesta, joka käsittelee vankileirien kuolleisuutta. Suurilla sotavankileireillä 6 015 sotavangin kuolinsyyksi oltiin merkitty ”sairaus, nälkä ja heikkous”, mikä kertoi siitä, että kaikkein kurjimmat ja ankeimmat olosuhteet olivat suurilla sotavankileireillä.⁵⁸ Nälkä oli kuitenkin hidas tappaja, ja useimmiten nälkiintyneet kuolivat jonkin elintärkeän elimen pettämiseen tai muuhun tautiin.

Sotavankileireillä ja sotavankikompanioissa sotavankien ruoka oli ala-arvoista, ja liha oli usein pilaantunutta, ja perunat paleltuneita, mitkä saattoivat yhdessä aiheuttaa vakavia vatsavaivoja niistä tehtyä muonaa syöneille sotavangeille. Maatiloilla töissä olevat sotavangit olivat sen sijaan sen talon muonissa, jossa he olivat töissä. Useimmiten nämä sotavangit lihoivat ja olivat tyytyväisiä.⁵⁹ Toisinaan sotavankeja pidettiin taloissa heidän vertaisinaan, ikään kuin perheenjäseninä; He söivät

⁵⁷ Westerlund, 2009, 105

⁵⁸ Westerlund, 2009, 105

⁵⁹ Danielsbacka, 2016, 101

samaa ruokaa saman pöydän ääressä. Lauantai-iltaisain heitä saatettaessa sotavankileiriin, talon väki saattoi laittaa sotavangille evästä selvitäkseen vapaapäivästä sotavankileirin huonoissa muonissa. Tämän perusteella sekä aineisto että tutkimuskirjallisuus on antanut minulle selvän ja hyvän vastauksen ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni.

Eniten minua jäikin mietityttämään toinen tutkimuskysymykseni: Tarkkaa valokuvien ottamissyötä en tiedä, mutta voinen uskoa, että valokuvat on otettu omaa kokoelmaa varten, ja aineistooni sisältyi sellaisia valokuvia, joista ei löydetäisi mitään raskauttavaa edes etsittäessä. Tutkimuskysymys on sikäli myös hieman puutteellinen, koska on hyvin todennäköistä, että näitä valokuvia ei ole tarkoitettu esitettäväksi. Valokuvien ottaja on lääkäri, joka kenties ammattinsa vuoksi halusi taltioida sotavankileirin oloja omiin arkistoihinsa. Syynä voi olla sekin, että Suomen epäonnistuneen sotavankipolitiikan seurauksia haluttiin valokuvata ja jättää todisteeksi jälkipolville, jotta samanlainen ei toistuisi. Uskon kuitenkin, että valokuvat on otettu enimmäkseen omiin tarkoituksiin ja muistoksi sotapalveluksesta ja tehtävistä. Valokuvilla on sellaisenaankin todella suurta historiallista arvoa, ja ne toimivat samalla todisteena suomalaisten huonosti onnistuneesta sotavankipolitiikasta. Siten yksi vaihtoehto on myös se, että valokuvilla on haluttu näyttää niitä seurauksia, joihin Suomen epäonnistunut sotavangeista huolehtiminen lopulta johti.

Naarajärven sotavankileiri erottuu muista vankileireistä jo absoluuttisella kuolinluvullaan, joka oli Suomen sotavankileireistä suurin. Vuonna 1942 tarkastusmatkaa tehneiden lääkintämajuri W. Lojanderin ja Everstiluutnantti H. Honkasen vierailu ajoittui kaikkein pahimman kuolleisuuskatastrofin ajalle, jolloin Naarajärven sotavankileirin kirjoihin oli sijoitettuna 2 900 sotavankia, joista 2 100 oli sijoitettuna itse leirille ja 800 työmaille ympäri Keski-Suomea. Leirillä olevista vangeista oltiinkin noin 660 vankia merkitty sairaiksi ja heikoiksi, ja lääkintämajuri Lojander oli arvioinut että vähintään 300 muutakin vankia lukeutuu samaan ryhmään. Myöhemmin tarkastusmatkalla everstiluutnantti H. Honkanen lainasi leirin päällikkö kapteeni Vierron sanoja, että noin 60 prosenttia leirille tulevista sotavangeista on ”kuoleman kandidaatteja”, johon Honkanen itse oli lisännyt: ”Mitä itse vankeihin tulee, täydyn tunnustaa, että ne eivät olleet enää ihmisiä sanan todellisessa merkityksessä, vaan ihmishaamuja, vailla elämäntahtoa.”⁶⁰ Tästä voidaan päätellä sekin, että sotavangit olivat jo valmiiksi huonossa kunnossa leirille tullessaan, ja leiriolot vain pahensivat sotavankien tilaa entisestään.

Kyseinen sitaatti kuvasi mielestäni todella hyvin omaa aineistoani, sillä lähes poikkeuksetta monet kuvissa esiintyvät vangit näyttivät apaattisilta ja toivottomilta, mistä näkee sen, että kuinka ankeaa ja

⁶⁰ Danielsbacka, 2016, 85

kurjaa elämä on ollut leirillä. Täydellisenä esimerkkinä ”kuoleman kandidaatista” aineistossani on sairaalloisen nälkiintynyt ja laiha tataari, josta oltiin otettu kaksi valokuvaa täysin toivottomassa tilassa.

Täten aineiston ja tutkimuskirjallisuuden valossa on selvää, että sotavankien olot Naarajärvellä etenkin alkuvuonna 1942 olivat todella ankeat, ja lähes jokaisesta sotavangista näkyi väsymys ja apatia. Nälkä, kuolema ja kylmyys olivat läsnä leirillä läsnä joka päivä. Ruoka oli ala-arvoista, eikä se riittänyt parantamaan sotavankien tilaa, sillä se vain ylläpiti sitä tilaa, missä kukin sotavanki oli, mikä johti siihen, että nälkiintyneet vangit näntyivät hiljaa nälkään tai kuolivat ennen sitä johonkin muuhun sairauteen. Sotavankien muona-annoksia olisi pitänyt nostaa niin suureksi, että se auttaisi sotavankeja vahvistumaan samalla työtä tehden. Asuinolot olivat huonot ja alkeelliset ja huonosti eristetyt parakit eivät olleet tarkoitettu ympärivuotiseen asumiseen, joten kylmä ja viima tuntuivat jokaisessa sotavangissa syksyisin ja talvisin. Raskaaseen työhön joutuneille sotavangeille raskas työ oli kuin kuolemantuomio, sillä vuoden 1942 alussa raskasta työtä tekeville vangeille ei annettu työn raskautta vastaavaa ravintoa, mikä puolestaan johti hitaaseen nälkäkuoleman tekemiseen, kun keho ei saa tarvitsemaansa energiaa ravinnosta. Kamiinankin tuottama vähäinen lämpö nousi ylös, ja siten alalavereilla nukkuneet sairaat ja heikot vangit kuolivat todennäköisemmin kuin ylälavereilla nukkuvat.

Päätelmääni tukee myös se, että kuukautta ennen W. Lojanderin ja H. Honkasen tarkastusmatkaa, oli lääkintäeversti J. Wellman tehnyt tarkastusmatkan Naarajärvelle, ja oli kuvannut leiriä seuraavasti: ”Vangit näyttävät yleensä olevan heikkoja, laihoja ja ihonväritään harmaan kalpeita. Minkäänlaista henkistä pirteyttä heistä ei voinut havaita. Tylsää ja ilman tunteita ne myöskin kuuluvat olevan. Jos esimerkiksi joku heistä marssilla tahi ruokajonossa pyörtyy, eivät muut välitä hänestä sen enempää, vaan joko potkaisevat tai astuvat suoraan päälle. Joltakin on tällä tavoin astuttu olkavarsi poikki.”⁶¹ Lääkintäeversti Wellmanin sitaatti kiteyttää vankileirin olot täydellisesti etenkin alkuvuonna 1942. Muonatilanne toki alkoi parantua kevään tullessa, mutta katastrofi oli jo tapahtunut. Sotavankeja olisi voitu käyttää enemmän hyödyksi antamalla heille kunnollinen ravinto mahdollistaen heidän käyttämisensä raskaisiinkin töihin ilman suurta kuolleisuutta.

Päämajassa käydessään 17.4.1942 Eversti Spåre oli esittänyt toivomuksen, että kotijoukkojen esikunta saisi vapaammat kädet sijoittaa sotavankeja maataloustöihin. Spåre oli tullut päämajaan noutamaan yleisesikunnan päällikkö kenraali E. Heinrichsin jättämää viestiä. Spåre oli samalla esittänyt majuri Isaksonille omia tulkintojaan niistä syistä, jotka olivat aiheuttaneet sotavankien

⁶¹ Danielsbacka, 2016, 86

aliravitsemuksen ja korkean kuolleisuuden. Spåre mainitsi myös, että vaikka Suomella ei ollut mitään velvollisuutta antaa liiallista ravintoa sotavangeille, mutta siitä syystä, että sotavankeja on otettu, niin heidän ei saisi antaa kuolla kylmyyteen ja nälkään, kuten vuoden 1942 aikana kävi. Kirjeessä mainittiin myös ravinnon riittämättömyys ja suunniteltujen annosten liian pieni koko, että sotavangit saisivat ruumiillisensa voimansa takaisin vahvistuakseen ja ollakseen tarpeeksi tehokkaita työssä. Spåre mainitsee viimeisessä virkkeessään, että juurikin liian huonoon ravintoon kiinnitettiin huomiota liian myöhään.⁶² Uskallankin sanoa, että Spåre näki sotavangit ihmisinä, jotka olivat joutuneet vankeuteen ja epäinhimillisiin oloihin vain siksi, että he joutuivat sotaan. Päämajassa oli helppoa tehdä päätöksiä, jotka hidastivat sotavankileirien olosuhteiden parantumista, koska he eivät olleet jokapäiväisissä tekemisissä sotavankien kanssa ja sitä kautta he eivät saaneet mahdollisuutta tuntea empatiaa, minkä vuoksi Päämajassa sotavangit oli helppo nähdä vain lukuina papereilla ja raporteissa.

Naarajärven sotavankileiri oli sinne joutuneille vangeille vähintäänkin ankea, epähygieeninen ja tukala paikka, mikä näkyi siinä, että leirin kuolleisuus oli Suomen suurin. Aineistoni onnistui hyvin sotavankileirin ankeiden olojen näyttämässä. Kuitenkin kuvia on tarkasteltava useamman kerran, että niistä saa materiaalia irti, sillä ne avautuvat kerros kerrokselta. Visuaalinen näkökulma historian tutkimukseen olikin mielestäni varsin hyvä lähestymistapa tutkia sotavankien oloja sotavankileirillä yhdessä laajahkon taustakirjallisuuden kanssa, ja niitä käyttämällä näinkin juuri ne asiat, joita odotinkin näkeväni. Vangit olivat apaattisia, väsyneitä, sairaita ja nälkiintyneitä, ja se saikin minut kiinnostumaan siitä kaikesta, mikä jäi aineistoni ulkopuolelle. Kaiken kaikkiaan Suomen sotavankileirit on hyvin tutkittu aihe Suomen historiakentällä, ja toivonkin, että oma tutkimukseni tuo pienen lisän uudesta näkökulmasta jo tälle hyvin tutkitun aiheen historiakentälle.

Lähdeluettelo:

Danielsbacka, Mirkka. 2016 ”Sotavankikohtalot – Neuvostosotavangit Suomessa 1941-1944.” Tammi. Helsinki.

⁶² Pietola, 1987, 96

Danielsbacka, Mirkka. 2013. ”Vankien vartijat – Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941-44.” Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/41627/Danielsbacka_vaitoskirja.pdf?sequence=1

Gerhard, Paul. 2011. Visual History (english version) docupedia.de

[https://docupedia.de/zg/Visual_History_\(english_version\)](https://docupedia.de/zg/Visual_History_(english_version))

Haapanen, Atso. 2019. ”Suomen sotavankileirit 1939-1944.” Minerva Kustannus

Hietalahti, Antti. 2003. ”Elina Sana: Luovutetut, Suomen ihmisluovutukset Gestapolle.”

Keskipojanmaa, 22.11.2003. <https://www.keskipojanmaa.fi/uutiset/31780/elina-sana-luovutetut-suomen-ihmisluovutukset-gestapolle>

Hentilä, Seppo. 2009. ”Aseveljeyden nurjalla puolella: saksalaisten sotavankileirit Suomessa 1941-44.”, Historiallinen aikakauskirja 107 (2009) 3, 12. artikkeli, 345-349

Lindstedt, Jukka. 2003. ”Vuoden 2003 kohutuvin kirja.” Agricola: Suomen Humanistiverkko

<https://agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/tietosanomat-1998-2005/luovutetut/lindstedt.php>

Kleemola Olli ja Pitkänen Silja, toim. 2018. Photographs and History: Interpreting Past and Present Through Photographs. Painola: Turku

Kujala, Antti. 2008. ”Vankisurmat: Neuvostosotavankien laittomat ampumiset Jatkosodassa.”

WSOY

Kumpulainen, Teemu, 2015 ”Sotavangit työssä jatkosodan aikana – Naarajärvellä vuosina 1941-44 sijainneen sotavankien järjestelyleiri 2:n kirjoilla olleiden sotavankien leirin ulkopuolella tekemä työ ja työn merkitys” Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto

<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/96825>

Kääriäinen, Kirsi. 2004. ”Sotavankileirin arkea valokuvanäyttelyssä” Länsi-Savo. 11.8.2004, 10.

Nuorteva, Jussi. 1987. ”Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 4, Vangit, vankilat, sota: Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana.” Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Kääriäinen, Kirsi. 2004. ”Sotavankileirin arkea valokuvanäyttelyssä” Länsi-Savo. 11.8.2004, 10.

Pietola, Eino. 1987. ”Sotavangit Suomessa 1941-1944 - Dokumentteihin perustuva teos sotavankien käsittelystä Suomessa jatkosodan aikana.” Gummerus

Westerlund, Lars. 2009. ”Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus Suomessa – Muonahuolto, tautisuus ja Punaisen Ristin toimet 1939-44.” SKS

Westerlund, Lars. 2008. ''Talvi-, jatko-, ja Lapin sodan sotavanki- ja siviilileirit 1941-1944.'' Oy Nord Print Ab https://www.arkisto.fi/uploads/Julkaisut/monografiat/Vankileirien_kasikirja_web.pdf